

SAD (132) *sb m*

W N i A sg a pochylone, w pozostałych formach jasne.

sg N sād (23). ◇ G sadu (27). ◇ A sād (12). ◇ I sadem (3); -em (1), -(e)m (2). ◇ L sadu (24), sadzie (11); -u BierEz, ZapWar, LibMal, RejWiz (2), RejFig, Mącz, GórnDworz (3), RejZwierc (2), CzechRozm, GostGosp (5), GrabowSet; -e UstPraw, KochPs, SkarŻyw, KochFr, PudłFr, KlonWor; -u : -e KochZuz (1:1), BibRadz (3:3), BudBib (1:1). ◇ pl N sady (11). ◇ G sadów (9); -ów (2), -(o)w (7). ◇ A sady (7). ◇ I sady (2). ◇ L sadzi(e)ch (2) RejWiz, GostGosp, sadach (1) SkarKaz.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVIII w.

1. *Obszar ziemi, na którym rosną drzewa i krzewy; pomarium Murm, Mymer¹, BartBydg, Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; hortus Murm, BartBydg, PolAnt, Mącz, Cn; arbustum Mącz; nemus Vulg; pometum Cn (132) : Lauretum, Sad mieyfce gdzie drzewo bobkowe roście. Mącz 186a; Wzgárdźilić ci ludzie [arianie nowokrzczeńscy] światem: [...] Przenieśli fie z kościołow do ogrodow: z zamkow/ pálacow/ y dworow/ do fádow ábo kuczek PowodPr 36.*

a. *Ogród owocowy (88) : BierEz Sv, S4; Horti, ein baumgart Sad Pomarium idem Murm 27; Mymer¹ 20; BartBydg 70b, 119; Gdy [koral] będzie ftarty y połypani/ albo theż zawieszony miedzy fadem, albo na roli miedzy zbożem czyni ie płodnemi/ dżdże y grady fzkodliwe od nich odwracza. FalZioł IV 52a; LibMal 1546/120v, 1547/132v [2 r.]; otho domy thv na thim mieisczv ssą. j studnia j sad ZapWar 1553 nr 2685; RejWiz 150v, 177; UstPraw E4; RejFig Cc4v, Eev; Látá 1493. Dwá miefiacá/ to ieft/ Stycznia y Lutego/ takie ciepło było iż fady kwitnęły/ trawy wielkie były/ ptacy fie łagli BielKron 399; Mącz 14b [2 r.], 158d, 309b; OrzQuin H3v; ieden przyiaciel przed drugim fkarzył fie s płączem ná fwe niefzczęście/ iż mu fie w fadu ná drzewie/ obiefiła zoná. GórnDworz R6, Aa6, Ll6v; Oczko 29v; KochPs 117, 159; SkarŻyw 546; KochTr 6; CzechEp 50; KlonŻal D2; Ztąd [z położenia gwiazd] wie oracz kiedy ma rolę vpráwować: Ztąd wie kiedy siać/ álbo nowy fad fpráwować. KochPhaen 1; PudłFr 12; Lećie/ nigdy do fadu konia áni żadney rzeczy żywey puřzczać nie ma nikt GostGosp 98; Kędy fady/ tedy ftará drzewinę/ wiśninę/ zbieráiąc palić/ z tych naylepfzy popioł GostGosp 124, 64, 90, 98 [6 r.], 167, 170; GostGospSieb +3v; GrabPospR L3v, L4v; [Sad pomarium {vel i(d est) viridarium, locus pomorum, fructuum} ReuchlinBartBydg A5, p2].*

sad czyj [w tym: pron poss (4), G pron (2)] (6): fzwyaťa anna [...] vyřzla czařv yednego do fwego fadv tesknyáč y modyla fyą tam PatKaz II 63v; yakom ya nyerval vyszny wszady yego czastho crocz [lege: częstokroć] wyego ogrodzye (gwałtem) anym ych wnoszył wdom szwoy ZapWar b.r. nr 2328, b.r. nr 2329; RejFig Eev; GórnDworz R6; PowodPr 8.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy rośliny uprawianej w sadzie [w tym: sad + przymiotnik (5), przymiotnik + sad (5)] (10): Leop Ios 24/13, Iudic 15/5; Nád fady oliwnemi y Sykomorowemi [super oliveta et sicomoros] ktore fą w polách/ był Balánán Gederythczyk/ á nád komorámi oliwnemi Ioás. BibRadz 1.Par 27/28, Ex 23/11; Palmetum, Sad/ ogród pálmowy álbo dáctilowy. Mącz 274a; Pomarium oleagineum, Oliwny fad. Mącz 309b; Prunetum, Tárnczány fad. Mącz 328b, 125d, 261c, 262d.

W połączeniach szeregowych (6): nábudowałem fobie domow/ winnic náczynił/ ogrodow/ fadow/ drzewá nářzczepił/ wodym nářáltáwiał áby drzewo y owoce wilkość miały. BielKron 79; GostGosp

66; *SarnStat* 667; *GrabPospR* L4v; *SkarKaz* 635a; powie [złoczyńca] gdzie/ co/ komu/ Kiedy á wiele vmknął/ w miefzku/ w gumnie/ w domu/ W polu/ w łádzie/ w ogrodzie/ w chlewie y w oborze/ W táfu/ w fklepie/ w łtodole/ w spiżárni/ w komorze. *KlonWor* 39.

W porównaniach (3): y dom yego [człowieka gospodarnego] yáko ład lecye rozmáithemi kwyatkámi/ drzewy/ trawá/ y żyelem rozlicznem náplodzony okaże łie *GliczKsiąż* M8v; *RejZwierz* 133v; Oćiec śiędzie zá łwym łtołem/ A dźiateczki łtoią kołem: By w buynym łádzie źieloné Oliwki nowo łádzoné. *KochPs* 192.

Fraza: »sad obradza (a. zrodzi); uradzać się na sadzie« (2;1): Iemu [oraczowi] łády obradzáią/ Iemu pfczoły miód dawáią *KochSob* 70; (*nagł*) Do Mikołáią. (-) Złoto/ śróbro/ y wżytko co iedno w pokładzie Małz/ y cokolwiek łye więc vradza ná łádzie. [...] Wżytko to twoie włánné *PudłFr* 16, 15.

Zwrot: »szczepić sad; sadow szczepienie; [szczepiony sad]« = *plantare nemus Vulg; plantare hortum PolAnt; ponere pomaria Mącz* [szyk zmienny] (3;1): A Abráhám łzczepił ład w Berłábee/ y wzywał imieniá Bogá wiecznego *Leop Gen* 21/33; *BibRadz Ier* 29/28; *Mącz* 309b; A włzákże trzy łodzi łá napřednieyłze/ ná których ludzie łięci łwe rozrzucáią [...] Rola/ kupiectwo y rzemięłto. [...] Do roley przywięziuję: zboże/ winnice/ łádow łzczepienie/ dobytek/ myśliłtwo/ pfczołki *KlonFlis* A4; [ovoczny, plodny, Szczepyony Sad pomiferus ortus *ReuchlinBartBydg* A5, h4, N3].

Szeregi: »ogrod, (a, albo) sad« [szyk 4:3] (7): *ZapWar b.r. nr 2328, nr 2329*; Pergula, [...] teź ganek w ogrodzie á w łádu z obu łtrón winem kwieciem łięciem obefzły. *Mącz* 291b, 261c, 262d, 274a; W przypołudnie trawy łiec w ogrodziech/ w łádziech/ á bydłu podawác. *GostGosp* 116. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*]

»sad, pole« [szyk 1:1] (2): *RejWiz* 54v; Izaź łmiertelny człęk/ zmieni bieg wieczny/ [...] Chęc áłu nie znác/ á łna w polu/ łádu/ Nie ćierpieć grádu? *GrabowSet* T3. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»winnica i sad« = *vinea et olivetum Vulg, PolAnt* (5): [zboże] włlyłtko pogorzáło/ thák bárzo że teź y Winnice [!] y łády Oliwne [*Samson Filistynom*] ogniem popalił. *Leop Iudic* 15/5, *Ios* 24/13; *BibRadz Ex* 23/11; Pampinator, Winarz/ ten który opátruye winnice y łády. *Mącz* 274d; *PowodPr* 8. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

W przen (3) : Sobótkę/ iáko czás niełie/ Zápalono w czarnym łełie. Tám gołcie tám y domowi/ Sypáli łye ku ogniovi: Bąki zaráz troie grály: A łády łye łprzećiwiały. *KochSob* 55; bo dułzá krom ćiałá/ w ćielełnym łię ogrodzie y sádách y owocách nie kocha. *SkarKaz* 635a.

Wyrażenie: mit. »hesperyski sad« = *ogród strzeżony przez Hesperydę, w którym rosły jabłonie rodzące złote owoce* (1): (*nagł*) Ná łipę. (-) [...] Z mégo wonného kwiatu pácowité pfczoły Biorą miód [...]. Iábłęk wprowadzie nie rodzę/ lecz mię pan ták kładzie/ Iáko łczep náplodnieyłzy w Hefperyłkim łádzie. *KochFr* 43.

b. *Miejsce przeznaczone do spacerów, park* (21) : Wyłzli przed gay ná gorę [...]. Rzekł łtárzec [*do Prudencji, tj. mądrołci*]/ moiá páni náwłzem miłółciwa/ Załz niewiełz iż kto częłto tu w tym łádu bywa. Mułi zmienić połtawę *RejWiz* 27v; Támże [*starcy*] łámi miedzy łobą ćicho vknováłi/ Iákoby iá [*Zuzannę*] kiedyłzkolwiek łámę przydybáli. Vpátrzywłzy czás potemu zákryłi łie w ładzye *KochZuz* A2v, A2; Zuzanná iáko byłá zwykłá do łádu wełzła ze dwiema tylko dzieweczkámi/ chęc łię tám

myć *BibRadz Dan 13/15, Dan 13 arg, 13/4, 17, 18, 20; RejZwierc 201v [2 r.]*; Oto drzwi v łádu łá [!] zámknione/ á nikt nas niewidzi *BudBib Dan 13/20, Dan 13/18, 25, 26, 38.*

sad czyj [w tym: *G sb (1), ai (1)*] (2): Zuzánná wšzedzý przechadzála fię po łádzie męža łwego. *BibRadz Dan 13/7*; y wyłzli z miáltá w nocy drogá brony/ miedzy dwiemá mury/ ktora v łádu krolewłkie⁸⁰ *BudBib Ier 52/7.*

Zwrot: »przechadzać się, przechadzka po sadzie(-u)« = *deambulare in horto PolAnt (2:1)*: Zuzánná teź miála fwoię przechadzkę po łádu. *KochZuz A2v; BibRadz Dan 13/7; BudBib Dan 13/35[36].*

W przen (1) :

Wyrażenie: »dziwnych rozkoszy sad« (1): Y przywiódł go [*Epikurus młodzieńca*] w ieden dziwnych rołkołzy ład/ gdzie Bogini Rołkołz miełzkála. *RejWiz A6.*

c. *Raj pierwszych rodziców; paradisus PolAnt, Cn (18)* : Tedy pan Bog rołkazał człowiekowi mowiąc/ Z káždego drzewá łádu tego pożywać będziefz. Ale z drzewá wiadomołci dobrego y złego iesć niebędziefz *BibRadz Gen 2/16, Gen 2/9, 10, 3/1, 2, 3 (9)*; rodzicy náłzy napierwłzy/ z łádu onego wybornego/ prze grzech wygnáni byli *CzechRozm 163, 163.*

Zwrot: »sadzić sad« (1): Theź ielzcie ładził Pan Bog ład w Eden [*Et plantavit Dominus Deus hortum in Heden*] ná włchod słońcá/ y tám połtháwił człowieká kthorego był łtworzył. *BibRadz Gen 2/8.*

Wyrażenie: »jako sad Pański« (1): Tedy Lot podniowłzy oczy łwe/ obaczył włzytki rowniny nád Iordanem/ [...] ták wilgotne/ iáko ład Páńłki [*sicut hortus Domini*]/ á iáko ziemiá Egiptłka *BibRadz Gen 13/10.*

Zestawienie: »sad Eden« = (*hortus*) *Heden PolAnt (5)*: A thák [*Bóg*] wypędziwłzy człowieká/ połtáwił Cherubiny ku włchodowi Sádu Eden/ y miecz płomieniłty [...] ku łtrzezeniu drogi do drzewá żywotá. *BibRadz Gen 3/24, Gen 2 arg, 15, 3/23, 4/16.*

d. *Miejsce wiecznej szczęśliwości w niebie (3)* : Syn Boży włtąpił Wniebo/ y fiedzi na práwicy Oycá łwego Bogá włzechmogącego/ [...] wzywa nas do Ráiu rołkołzy łwoich. gdzie ony łády/ ony owoce/ ony iáblká/ ony roże/ kwitną záváždy/ á rodzą [!] *SkarŻyw 125.*

Wyrażenie: »sad Boży« (2): Ták y w ziąwieniu nápiłano [*Apoc 2/7*]. Temu kthoryby zwycięzył/ dam iesć z dzrewá [!] żywothá/ kthore ielł w pośrzedku łádu Bożego. Gdzie ład álbo Ray Boży zńámionuie Krolełtwo Boże y żywot wieczny *GrzegŚm 41.*

Szereg: »sad albo raj« (1): *GrzegŚm 41 cf Wyrażenie.*

2. [*Pomieszczenie przeznaczone do hodowli ptaków, szopa*]:

W porównaniu: Płtaki przereczżone y inłze ktoby chciał chowáiąc tuczyć/ áby ie drożey przedál/ ma im wczýnić ład [ładz *Cresc 1549 586*] iákoby domek zámkniony/ ták wielki iákoby ich wiele chciał chowác/ á zwierzchu gontámi álbo sieciá przykryty: w tym to domku máią być drzwi bárzo niłkie *Cresc 1571 590.*]

Synonimy: **1.** *ogrod, ogroziec; c., d. raj; 2. klatka, kociec, kucza, ptasznik.*

Cf SADZ

JR, (LW, MC, MN)